

ADOLF BREDO STABELL

– Samfunnsbyggeren

DA JEG VOKSTE OPP PÅ SMESTAD I SISTE HALVDEL AV 50-ÅRENE VAR JEG LITT BRYDD OVER AV AT MIN FAMILIE, SOM DE ENESTE BLANT MINE VENNER, IKKE ABONNERTE PÅ AFTENPOSTEN. VI HADDE ARBEIDERBLADET OG MORGENBLADET. ARBEIDERBLADET FORDI FAR, EKSPEDISJONSSJEF I UDS RETTSAVDELING, VISSTNOK MÅTTE FØLGE MED PÅ HVA SOM FOREGIKK I REGJERINGSPARTIET. MORGENBLADET, DERIMOT, FORDI FAMILIEBÅND FORPLIKTET: MIN TIPPOLDEFAR ADOLF BREDO STABELL VAR HOVEDREDAKTØR I MORGENBLADET FRA 1841 TIL 1857.

AV CHARLES STABELL, GRÜNDER OG TIDLIGERE PROFESSOR I STRATEGI,
HANDELSHØYSKOLEN BI

Ellers ble det ikke mye snakk om redaktøren selv om far var oppkalt etter ham. For øvrig droppet far sin «Adolf» og gikk som Bredo Stabell. Adolf var ikke særlig populært i 1930-50-årene. Og det er kanskje derfor gaten i Oslo (Tåsen Hageby), oppkalt etter redaktøren, heter «Bredo Stabells vei» og ikke «Adolf Bredo Stabells vei».

Nå har jeg vært bosatt sammenhengende i Oslo i mer enn 40 år, men det var først for ett år siden at jeg ble klar over at Adolf Bredo Stabell bodde i et hus som lå der hvor Trondheimsveien 5 ligger i dag. Og som er hjørnet til Heimdalsgaten, gaten som er navngitt etter det Stabell kalte sitt hus: Heimdalen.

Min vei til Heimdalen var via en omvei, Washington DC. Etter å ha sett tv-serien «Atlantic Crossing», googlet vår svigerdatter «Stabell» og

Portrett av
Adolf Bredo Stabell.
Kunstner: Jo Bugge
Piene.
Oslo Museum

Adolf Bredo Stabell bodde i et hus der hvor Trondheimsveien 5 ligger i dag, og som er hjørnet til Heimdalsgaten. Foto: Holland Fritz/Oslo Museum.

«Morgenstjerne». Morgenstjerne, norsk ambassadør, er en figur som er med i tv-serien; og hun visste at min far hadde vært førstesekretær i den norske ambassaden i Washington DC under krigen. Men i stedet for noe om min far og Washington DC kom Google opp med en artikkel om da revolusjonen kom til Christiania i mars 1848. Morgenstjerne var politimester, og revolusjonen var til å begynne med «opptøyer» foran boligen til redaktør Adolf Bredo Stabell; Heimdalen.

Morgenbladet hadde tilsynelatende bifalt februar-revolusjonen i Paris:

De nyankomne efterretninger fra Paris har vist, at de store begivenheter i de tre februar dager ei har vært en almindelig og forbigående Emeute (opprør, red.anm.), men et energisk utbrudd av den lenge tilbakeholdte og kuede folkevilje, der nu har ytret seg med

verdighet, holdning og bestemthet, der lover de beste utsikter for republikkens consolidation, og angiver den fullkomneste kontrast mod den usikkerhet, holdningsløshet og mangel på verdighet som karakteriserte den første revolution av 1789, da det umyndige folk slap ut av gangvognene, og i sine første forsøk på å gå alene temmelig ofte var utsatt for å snuble. (Morgenbladet 12. mars 1848.)

Denne nokså beskjedne støtten til revolusjonen i Paris ble åpenbart for mye for de mer regjeringstro (m.a.o. kongetro) konservative studenter og unge departementsansatte som samlet seg til pipekonsert foran Stabells bolig. De neste par dagene utartet det med motdemonstrasjoner og pøbelstreker. Men noe mer enn dette ble det ikke av «februar-revolusjonen» i Christiania.

Mange med meg har nok ment at Morgenbladet var en erkekonserverativ avis. Opptøyene i Christiania viser at dette ikke alltid har vært slik. Som det fremgår av Erik Rudengs nye imponerende og meget omfattende verk om Morgenbladet, var avisen under mesteparten av den tiden Adolf Bredo Stabell var redaktør, en radikal (bonde-) opposisjonsavis som ivret både for mer folkestyre og for mer selvstendighet i unionen med Sverige. I dette var Stabell en drivkraft som stadig engasjerte med innlegg i avisen.

OPPVEKST OG SKOLEGANG

Adolf Bredo Stabell var født i Trondheim 19. november 1807. Faren, som var klokker og graver, Nicolai Bredo Stabell, døde da sønnen var 10 år, og Stabell vokste opp i trange kår. Knappt 16 år gammel ble han kontorlærling i Tromsø hos fogden for Senja og Tromsø. Det rapporteres at han etablerte seg med såpass dyktighet at han raskt bestyrte hele kontoret. Etter tre år i Tromsø reiste han imidlertid tilbake sørpå for videre skolegang. I 1827 dimitterte han til examen artium som privatist og ble cand.jur. i 1830. Kort tid etterpå ble han ansatt som kopist i Revisjonsdepartementet. I 1834 rykket han opp til kongelig fullmektig.

Samtidig med jusstudiet viet også Stabell tid til studier av statsøkonomi, en ny disiplin i skjæringen mellom statsvitenskap og samfunnsøkonomi.

Interessen og arbeidet med statsøkonomifaget var såpass stor, at i 1830 publiserte Stabell sin oversettelse og tilretteleggelse av den franske økonom Jean-Baptist Say's arbeid «Traité d'économie politique». Hans norske tittel er «Om den Indflydelse, som statsoeconomiske Kundskabers tilkommende Fremgang og Udbredelse vil have paa Nationernes Skjebne». Interessant nok er dette et av de få signerte verk som Stabell har etterlatt seg. Og samtidig varslet arbeidet Stabells brede interesse for samfunnsutvikling, politikk og økonomi.

Som formulert i Norsk biografisk leksikon, satte Stabell tydelige spor etter seg i norsk samfunnsliv i første halvdel av det 19. århundre. Som redaktør av Morgenbladet bidro han mer enn noen annen til å skape en moderne politisk presse; som stortingsmann søkte han å reformere statsstyret gjennom den såkalte adressepolitikken; som bankmann lanserte han en ny kredittpolitikk overfor næringslivet. Men mer om dette senere!

Leksikonet beskriver Stabell som en «ækt'rønder». Det kommer nok fram i mye som er sagt om hans væremåte. Men kanskje også i at han kaller sitt nye hjem for «Heimdalen» – etter Heimdal som nå er en bydel i Trondheim kommune. Oldefar Halvard Stabell minnes at det var ofte fremmede til middag i Heimdalen i hans oppvekst.

Det var datidens mest kjente som vanket der. Folk som Ueland, Valstad og Tønsager, Harbitz, byfogd Christensen, bondeopposisjonens førere. Andre kjente var Ole Bull, Jonas Lie, Bjørnstjerne Bjørnson, Aasmund Olavsson Vinje, PA Munch, Eilert Sundt med flere. Intervju i (Dagspressen, organ for Norsk Bladforening, 1925/nr. 3.)

Det er interessant at oldefar ikke nevner besøk av regjeringsadvokat Bernhard Dunker, hans fremtidige svigerfar. Redaktøren og Dunker stod på hver sin side i striden mellom den liberale opposisjonen og de regjeringstro, i hvert fall frem til ut i 1850-årene. Oldefar giftet seg i februar 1865 med Sophie Dunker, ni måneder før hans far gikk bort.

Moren til Halvard Stabell, Caroline Birgitte Knudtzon, gikk bort allerede i april 1848. Adolf Bredo Stabell giftet seg for andre gang med

Theodora Adolphine Egideus i mars 1860. Heimdalen forble i familiens eie helt til Theodora gikk bort i 1910. Aker kommune hadde først kjøpt Heimdalen da Stabell gikk bort i 1865, for så å la enken bo der gratis som «en hedrende anerkjennelse av Stabells fortjenester». Hun kjøpte huset tilbake i 1874. Hva som så skjer med Heimdalen er ikke helt klart, men mest sannsynlig er det at Aker kommune kjøpte huset umiddelbart etter 1910. I 1940-41 rives huset for å bygge Aker herredshus på tomten. Dette var første byggetrinn i et større prosjekt. Men neste byggetrinn ble det ikke noe av da Aker slo seg sammen med Oslo, og herredshuset ble til kontorer for Oslo kommune. Kommunen vedtok i 2003 å gjøre om bygget til boliger og næringsvirksomhet.

Portrett av Wulfsberg.
Foto: ukjent/Oslo Byes Vel

MORGENBLADET

I 1831 blir Stabell rekruttert som medarbeider av boktrykker Rasmus Hviid. Hviid hadde overtatt avisen etter Niels Wulfsberg, avisens initiativtaker i 1819 og grunnlegger og første formann i Selskabet for Oslo Byes Vel. Stabell fortsatte som ansatt i Revisjonsdepartementet mens han skrev for Morgenbladet. Samtidig med at han sluttet i departementet i 1841, ble Stabell både redaktør og eier av 50% av avisen.

I byggingen av det nye Norge skiller det ofte mellom «patriotene» og «intelligenskretsen», eller de «regjeringstro». Stabell var blant patriotene, hvor Wergeland var en av de fremste representantene. Stabell var liberal, til dels radikal, oppildnet av 1830-revolusjonen i Paris, og var en av lederne av opposisjonen mot regjeringen. Dette preget de syn som Morgenbladet forfektet eller lot forfektes i avisen. Mesteparten av skivingen var anonym. Men de fleste visste imidlertid at Stabell sto bak det mer polemiske eller politiske. I 1840-årene innførte avisen henvisningen til «vi» i artikler, og gjennom plassering og resonnement ble de oppfattet som et uttrykk for redaksjonens (les redaktørens) «mening». Disse artiklene regnes som de første lederartikler i norsk presse. Og Morgenbladet var nå blitt opposisjonens avis.

ORDFØRER STABELL

I 1837 ble det kommunalt selvstyre i landet gjennom formannskapslovene. Da ble også Aker, hvor Stabell bodde, et selvstyrt herred med et formannskap valgt av innbyggere med stemmerett. Stabell engasjerte seg allerede i 1834 i lokalstyret, og i 1839 ble han ordfører. Bortsett fra en periode mellom 1844 og 1846 fortsatte han som ordfører helt til Christiania ble utvidet i 1859. Med utvidelsen lå Heimdalen nå i Christiania.

Det nye herredet trengte et herredshus. Aker valgte å reise sin administrasjonsbygning så nær bygrensen som mulig — like ved Nybrua, nederst i Trondheimsveien. Bygget, som ble ferdigstilt i 1853, var et samarbeidsprosjekt mellom Akers Sparebank og kommunen. Sparebanken var byggherre, og kommunen leide lokaler for herredsstyret og kontorplass for ordfører, kasserer og andre tjenestemenn. Plasseringen av herredshuset passet sikkert ordføreren, ettersom herredshuset ble liggende nesten vegg-i-vegg med Heimdalen. Det var også meget beleilig for sjefen for Akers Sparebank, den samme Adolf Bredo Stabell. Det er nok mer enn sannsynlig at han hadde et avgjørende ord med i laget ved valg av både plassering og samarbeidet mellom banken og herredet.

En av ordfører Stabells store saker var nettopp utvidelse av Christiania til deler av Aker herred. I første omgang var Christiania en bremsekloss. Men i 1850 snudde det. I sin avskjedstale etter at utvidelsen blir realisert i 1859 forteller Stabell at dette var noe han hadde arbeidet med helt siden 1831.

AKERS SPAREBANK

Som vi har sett var Stabell allerede i sin studietid meget interessert i samfunnsøkonomi. Tidlig i sin tid i Aker ble han engasjert i å skaffe finansiering til virksomhetsutvikling. Han var da også med som en initiativtaker i stiftelsen av Akers Låneinretning i juni 1842, som i 1844 ble til Akers Sparebank. Vedtektene for den nye låneinretningen viste en klarhet og konsekvens som norske sparebanker tidligere ikke kunne oppvise. Her var Stabell den ledende og utførende, med

kvalifikasjoner som ytterst få av hans samtidige kunne hamle opp med. Det er nok en av grunnene til at han også innledningsvis ikke ble tatt med i den nye sparebankens direksjon da banken ble etablert i 1844. Men allerede i 1846 kom han inn i direksjonen som formann og dermed også bankens sjef.

Kartet viser ny grense mellom Christiania og Akers, vedtatt ved lov av 5. august 1857, og gjeldende fra 1. januar 1859.

Av J.W.C. Næser, 1957.
Arkiv: Plan og bygningsetaten

Stabell ivret for at banken skulle ha en rentesats slik at banken kunne yte smålån til låntakere som ellers måtte ty til «ågerkarler». Bankens skulle ikke bare fremme sparing, men også bety noe for bygdens næringsliv.

Da Christiania ble utvidet i 1859, var Stabell ikke lenger bosatt i Aker. Sparebanken endret imidlertid sine statutter slik at Stabell kunne fortsette som banksjef. Han fortsatte som bankens sjef til han gikk bort i 1865.

STORTINGET

I 1845 utvidet Stabell sitt politiske virke ved å bli valgt inn på Stortinget som representant for Akershus amt. Allerede i 1847 ble han valgt til Odeltingspresident. Han var sentral i opposisjonen, til dels gjennom

Morgenbladet. En viktig sak var et forsøk på større parlamentarisk kontroll. Avisen tok til orde for «total Ministerforandring» og «Ministrenes Adgang til Deeltagelse i Stortingets Forhandlinger». Stabell og andre opposisjonelle på Stortinget utformet et adresseforslag til kongen med krav om nytt system for bytte av statsråder og trusler om «at gjøre Regjeringen umulig ved Negtelse af Bevillinger» hvis så ikke skjedde. Men forslaget ble lagt bort etter motstand fra de regjeringslojale.

Den Norske Creditbank,
ca. 1900.

Foto: ukjent/Oslo Museum

Som politiker og bankmann hadde Stabell mange oppdrag og gjøremål – blant annet som direktør for Hovedjernbanen og som midlertidig driftsbestyrer av Kongsvingerbanen. Men han hadde også tid til forretningsvirksomhet. I 1851 overtok han, sammen med Oluf Roll, papirfabrikken Bentse Brug på østsiden av Akerselva. Fabrikken hadde kjøpt Norges første papirmaskin i 1838. Og i 1858 ble det investert i ytterligere en ny maskin, kanskje i oppløpet til det som ble til overinvestering og krise noen år senere.

DEN NORSKE CREDITBANK

Stabell forlot Stortinget da byutvidelsen av Christiania i 1859 gjorde at han ikke lenger var bosatt i Akershus amt. Og i 1857 hadde han forlatt sin stilling i Morgenbladet. Det var som om han la grunnen for sitt siste store prosjekt: Opprettelsen av Den norske Creditbank, den første private forretningsbank i Norge med nasjonale ambisjoner. Ett år senere ble han den første sjefen i den nye banken.

Hans tid i banken ble imidlertid meget utfordrende. En krise, den såkalte «opplandske krisen», som skyldtes altfor lett tilgang til kreditt og overaktivitet i skogbruket, førte til mislighold av lån. En større konkurs i 1864 førte til store tap, særlig for Den norske Creditbank og Akers sparebank. Spesielt problemene i DnC hadde Stabell et stort ansvar for, ettersom han opptrådte altfor egenmektig. Problemene tok hardt på Stabells helse. Han døde ett år senere.